



## Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ  
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial  
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով  
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

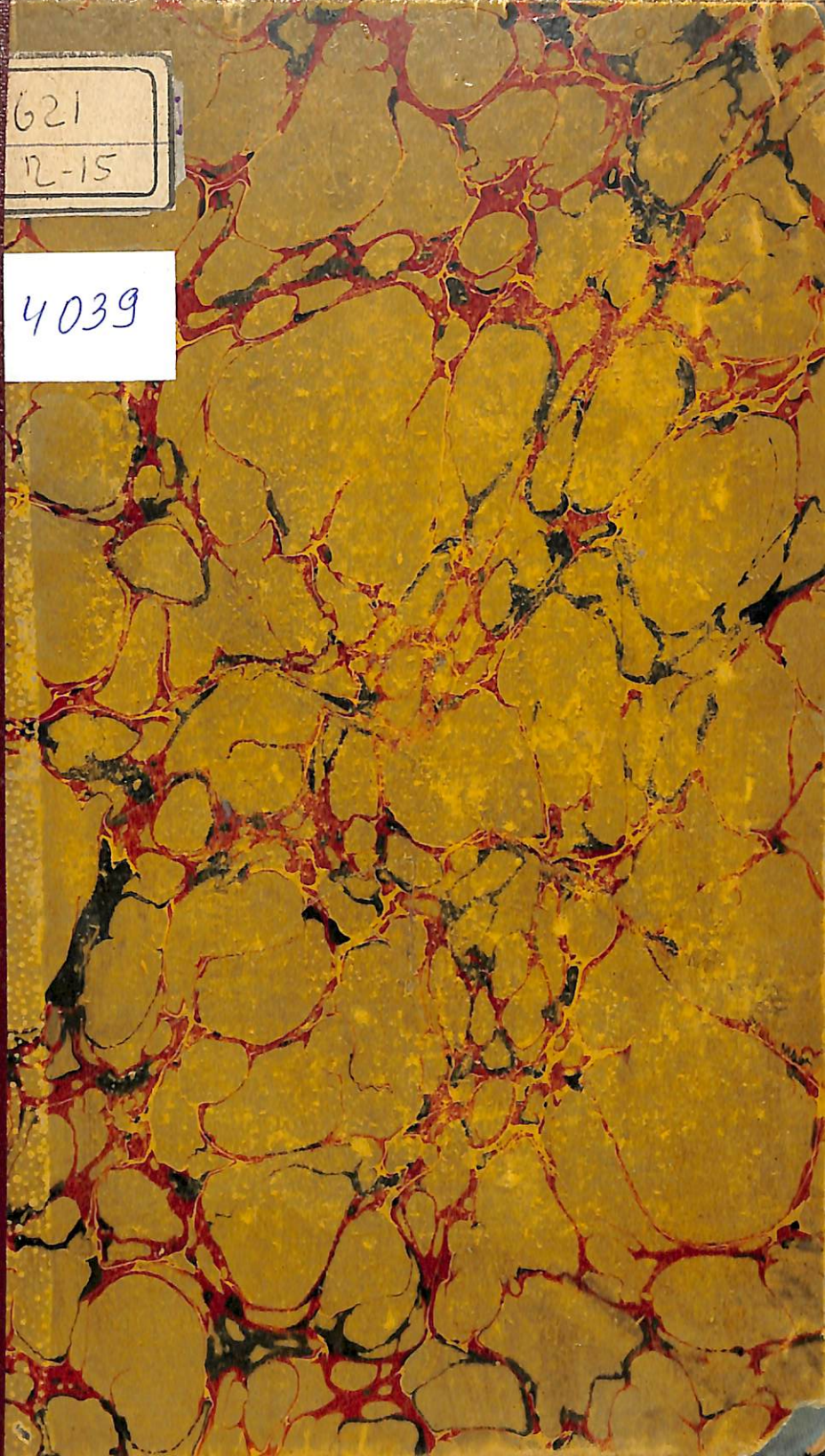
**Share** — copy and redistribute the material in any medium or format

**Adapt** — remix, transform, and build upon the material

621

12-15

4039







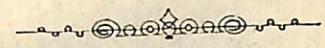
92 1621

2-15

uv

ՈՎ Է ՀՆԱՐԵԼ

ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆ



ԿԱԶՄԵՑ

ԵՐՈՒԱՆԻ ԳՆԱԴՐԱՆՈՒՄ

The British Library, Boston Spa, Leeds LS11 5EX  
1888

37807



Թ Ի Ֆ Լ Ի Զ

Տպարան Մոսկու Վարդանեանի:

1888

1105

2







ամենածոյլ մարդն անգամ աշխատում է շարժուել, արագացնել իր քայլերը: Այն ինչ վագօնները, արդէն վազուց պատրաստ, կանգնած են երկար՝ փողոցի նման, եւ շոքեշարժ մեքենան սկսել է իր ազակալից գործունէութիւնը: Ահա լուեցաւ զանգակի ձայնը եւ ամենքը շտապում են մտնել վագօնների մէջ: Ամեն մարդ այստեղ իր վրայ է մտածում, ամեն ոք աշխատում է իր համար մի լաւ տեղ գտնել: Վերջապէս բոլորը նստեցան, տեղաւորուեցան: Լուեցաւ երկրորդ զանգակը եւ վերջապէս երրորդը: Մեքենան սուլեց, անիւները դողդաղին եւ գնացքը շարժուեց դէպի առաջ: Վագօնների մէջ նստողներից ոմանք խաչակնքում են երեսները, ոմանք սրտանց ոգոց են հանում, ոմանք էլ ժպտում են, երեւակայելով, թէ շուտով կը տեսնուին իրանց եղբայրների եւ բարեկամների հետ: Իսկ յետոյ քիչ-քիչ սկսվում են այնտեղ զանազան խօսակցութիւններ, հունձի, տարուայ բերքերի, առուտուրի եւ այլ շատ բաների մասին: Վագօնի մէջ նստելը առաւել հանգիստ է, քան թէ ձիւ վրայ. այնտեղ շարունակ միակերպ նստելուց մարդու կողքերը եւ մէջքը սկսում են ցաւել, անձրեւի եւ քամու տակ միշտ կարելի է թրջուիլ, հիւանդանալ: Իսկ այստեղ, հանդարտ, քո տան պէս, կարող ես նստել եւ առանց յոգնելու, առանց նեղանալու, խօսել, զուարճանալ: Կարանում խմացնում են մեքենային ջրով, կերակրում են փայտով—եւ ահա նորից նա սկսում է թռչել, շուազնելով, ազմուկ հանելով օդի մէջ տեսնում ես՝ մէկ օրուայ մէջ հինգ հարիւր վերստ նա անցաւ: Իսկ յուսամուտից շարունակ երեւում—անհետանում են գաշտեր եւ մշակած արտերը: Երեւում են եկեղեցիների ոսկեգօծ գմբէթները, տեղ-տեղ կանգնած են գեղեցիկ փայտաշէն տնակ-

ներ, որոնց մօտ պահակներ, ձեռքերին դրոշակներ բռնած՝ պատիւ են տալիս ձեզ: Գալիս է գիշերը, սակայն ճանապարհորդները գիշերելու մասին ոչ մի հոգս չեն քաշելու. ով որտեղ որ նստած է, այնտեղ էլ կարող է հանգստանալ, քնել: Մէկը դնում է գլխի տակ իր պայուսակը, միւսը—բաճկոնը, երրորդը հանգստացնում է իր գլուխը հարեանի ուսի վրայ: Սյուպէս հանգիստ քնում են իրանց համար ճանապարհորդները եւ մտքերովն անգամ չեն անցկացնում թէ ով է մտածել նոցա համար այս տեսակ ասպահովութիւն, ով է առաջին անգամ աշխատել եւ հնարել երկաթէ ճանապարհը: Սակայն, բողբոջիկն աւելորդ չէ յիշել բարի խօսքով այն մարդու անունը, որ ամբողջ կեանքում աշխատել եւ մտածել է՝ թէ ինչպէս անել, որ մարդիկ եւ ձիերը առանց ոտքերը կոտարելու, կարողանան ճանապարհ գնալ հանգիստ եւ արագ: Նա մանաւանդ, որ այդ մարդը մի հասարակ եւ շատ աղքատ հանքային բանւոր էր, որին Աստուած տուել էր միայն խելք եւ աշխատասիրութիւն: Ով որ չի ծուլանայ կարգալ մինչեւ վերջը այս պատմութիւնը, նա կը ծանօթանայ այդ խելացի մարդու հետ: Համարեա մեզանից հարիւր տարի առաջ, այստեղից հեռու մի երկրում, որ կոչվում է Անգլիա, կենում էր մի խելճ բանւոր, որի ազգանունն էր՝ Ստեֆենաս: Նորա գերդաստունը մեծ էր, զժուարութեամբ էր նա կարողանում կերակրել բոլորին եւ այդ խելճը ստիպուած, առաւօտից մինչեւ երեկոյ շարունակ աշխատում էր: Բայց գիտէք թէ ինչ էր նորա աշխատանքը. նա բանում էր ածխահանքի մէջ եւ ով որ չգիտէ, ահա պատմեմ, թէ ինչ բան է ածխահանքը: Շատ տեղեր, գետնի խորքերում, գտանվում են քարածուխի ահագին շերտեր:



Այդ ածուխը համարեա թէ այնպիսի գոյն ունի, ինչպէս եւ հասարակ ածուխ, բայց նորանից աւելի ամուր է: Քարածուխը, ի հարկէ, մարդիկ չեն պատրաստել եւ նա ստացուել է այն պատճառաւ, որ մեղանից շատ հազար տարիներ առաջ, այդ տեղերում եղել են անտառներ: Այժմ որ չէր կտրոււմ այդ անտառները, նորա ոչ որի հարկաւոր էին, պատճառ, որ նորա չափազանց շատ էին եւ այսպէս, մեծ քանակութեամբ բուսներով, ծերանում, ջարդվում եւ թափվում էին ցած: Նոցանից մի քանիսը մնում էին ընկած տեղերում, իսկ միւսներ, որ պատահմամբ գետի կամ ծովի մօտ էին բուսել, ջրի հոսանքով գնում եւ մի տեղ՝ աւազի կամ ցեխի մէջ թաղուած, անհետանում էին: Այդ ծառերը պարկած էին լինում ընդարձակ տարածութեան վրայ եւ իրանցով ծածկում էին հողի ահագին մակերեսոյթ: Բայց նորա գետնի տակ չէին փտում, այլ միայն սեւանում էին, որովհետեւ նոցա մէջ պարունակվում էր առատ քանակութեամբ խէժ եւ, բացի դրանից օդն էլ չէր կարողանում թափանցել նոցա մօտ՝ այդպիսի հաստ եւ ծանր հողային լցուածքի միջից, որը քանի գնում աւելի եւ աւելի բարգվում, հաստանում էր: Անցել են շատ հարիւր տարիներ եւ այդ ծառերը գետնի տակ մնալով, ածուխի պէս սեւացել են եւ քարի պէս ամրացել:

Քարածուխը վառվում եւ մեծ տարութիւն է արձակում իրանից: Եւ ահա, այն երկրներում, որտեղ պակաս են անտառները, մարդիկ սկսեցին վառել քարածուխը, եթէ բարեբաղդաբար, նոցա յարողուեց գտնել երկրի խորքերում քարածուխի շերտերը: Քարածուխ գրտանվում է նաեւ Ռուսաստանի, Եկատերինսոպով կոչուած նահանգում, սակայն ոչ այնպէս առատ, որպէս ուրիշ,

հետաւոր կողմերումն է այդ: Բայց սաստիկ դժուար է քարածուխի հանելը գետնի տակից: Սովորաբար նա շատ խորն է լինում թաղուած եւ նախ հարկաւոր է գետնը շատ փորել նորան գնտելու համար, իսկ երբ գտնուեցաւ, հարկաւոր է այնտեղ կտորներով ջարդել եւ յետոյ բարձրացնել այդ կտորները լոյս աշխարհ: Հէնց այդ տեղերը, որտեղ կտորոււմ եւ քանդում են քարածուխի կտորներ, կոչվում են ածխահանքեր: Այն, դժուար է աշխատել ածխահանքի մէջ: Ածուխը կտրում են մեծ մեծ կտորներով, բայց որպէս զինա աւելի հեշտ բաժանուի, շատ անգամ փորում են ածուխի մէջ փոքրիկ խորշեր, լցնում են այնտեղ վառօդ եւ կրակ տալիս, վառօդը մեծ ոյժով բռնկում է եւ ածուխի ահագին կտորները իրարից բաժանում, կտոր-կտոր է անում: Այսպէս քանդում են ահագին անցքեր, բայց են անում ընդարձակ ճանապարհներ, միջանի վերստ հեռաւորութեամբ, եւ այդ բոլորը գետնի տակ, ահագին խորութեան մէջ, որտեղ հարկաւոր է աշխատել կրակոյցսով: Այսպիսով ձեռք բերած ածուխը, ձիերի կամ ձեռնարարչ սայլակների վրայ տանում եւ դիզում են առանձին պահարանների մէջ, որտեղից, յետոյ սկսում են մեքենաներով վեր բարձրացնել: Լինում են այնտեղ զարհուրելի դէպքեր, որ այդ ստորերկրեայ անցքերի առատագրը յանկարծ իջնում է, կամ թէ չէ, նոցա մէջ, հեղեղի պատճառով, ջուր է լցվում եւ այն ժամանակ, հարիւրաւոր բանորների կեանքը ենթարկվում է բուռն սարսափելի մահուան: Ահա, սոյստեսակ մի հանքի մէջ աշխատում էր եւ Ստեֆենսոն: Սա վեց հատ փոքրիկ զաւակներ ունէր եւ նոցանից իւրաքանչիւրը, փոքր հասակից, պէտք է աշխատէր, որովհետեւ հօր աշխատանքը բաւական չէր











որովհետեւ բանորների հազուատը շարունակ պատահե-  
 վում եւ մաշխում էր աշխատութեան ժամանակ: Գէորգի  
 փոքր քանի գնում շատանում էր: Վերջապէս նա կարո-  
 ղացաւ այնքան փող յետ գցել որ գնեց իր համար մի  
 էփանազին տնակ եւ ամուսնացաւ գեղեցիկ ու համեստ  
 մի ազօրիկ հետ: Այժմ Գէորգ Ստեփենասօսի դրութիւնը  
 շատ լաւ էր: Նորա կինը բարեսիրտ ու ժրաջան մի աղ-  
 ջիկ էր, շարունակ աշխատում եւ տան մէջ խտակու-  
 թիւն, կանոնաւորութիւն էր պահպանում, իսկ Գէորգը,  
 տօն օրերին, փոխանակ ընկերների հետ ման գալու,  
 կարդում էր զանազան գրքեր, որոնց մէջ պատմած էր  
 լինում կանազան մեքենաների շինութեան մասին եւ այդ  
 պէսով, աւելի եւ աւելի հարտացնում էր գիտութեան  
 պաշարը: Բայց յանկարծ նրան պատահեցաւ մի դժ-  
 բաղդութիւն: Մի օր, երբ Ստեփենասօսը աշխատութեան  
 էր գնացել, նորա տունը հրդէհ ընկաւ, եւ, չնայե-  
 լով որ նորա հարեւանները, որ այնքան սիրում էին  
 խելացի եւ աշխատաւոր Ստեփենասօսին, շտապով մարել  
 էին հրդէհը, տակայն այդ բոլոր խառնակութեանց ժա-  
 մանակ, տան մէջ շատ բաներ էին փչացել, որոնց թում  
 նաեւ պատի ժամացոյցը: Եստ ծանր էր Գէորգի հա-  
 մար, վերադառնալով աշխատանքից, տեսնել իր սիրելի  
 ժամացոյցը գետնի վրայ, ջարդուած ու կեղտոտած: Բիշ  
 ժամանակ չէր նա աշխատել եւ փող յետ գցել այդ ժա-  
 մացոյցը առնելու համար: Իսկ այժմ նա ոչինչ բանի  
 պէտք չէր: Հարեւանները խորհուրդ էին տալիս նորան  
 յանձնել ժամացոյցը մի վարպետ ժամագործի վերանորո-  
 գութեան համար, որովհետեւ այդ էփան չէր կարող  
 լինել, ուստի Ստեփենասօսը ինքը ձեռք առաւ այդ բանը:  
 Առաջ նա բաժանեց ժամացոյցը մասերի, զննեց

կարքանցիւր մասը առանձին, լաւ քարեց եւ այնպէս  
 գեղեցիկ նորոգեց, որ այնուհետեւ բոլոր դրացիները  
 նորա մօտ էին բերում նորոգելու ժամացոյցները եւ  
 Ստեփենասօսը հռչակուեցաւ ամբողջ թաղի մէջ: Ս  
 Սակայն երկար չտեւեց նորա խաղաղ ու ցերջանիկ  
 դրութիւնը: Մի սարուց յետայ նորան մի որդի ծնեց եւ  
 դորա հետեւեալ տարին մեռաւ նորա կինը, որ ցմեճ  
 ցաւ պատճառեց Ստեփենասօսին, եւ կռքացաւ նորա հայրը,  
 ծերունի Ստեփենասօսը: մի քանորի անդգուշութեան  
 պատճառաւ: Այդ բանորը մեքենայից դուրս թողեց գո-  
 լորշին երբ որ ծերունի Ստեփենասօսը կանգնած էր մէ-  
 քենայի առաջ գորշին խիւց նորա երեսին եւ փչացրեց  
 թշուառ ծերունու աչքերը: Տեսնելով այդ անբաղդու-  
 թիւնը, Գէորգը վեր աւաւ հօրը եւ մօրը նախ իր մօտ  
 եւ ապա զնեց նոցա համար մի փոքրիկ տուն, պատրաս-  
 տեց ամեն տեսակ յարմարութիւններ նոցա կեանքի ա-  
 պահովութեան համար եւ միշտ աշխատում էր հանգստա-  
 ցնել, մխիթարել իր ծնողներին: Սակայն ճախորդութիւնը,  
 ինչպէս ասում են, իրար վրայ է գալիս: Այդպէս էլ եղաւ  
 Ստեփենասօսի հետ: Նա դեռ չէր կարողացել իր ստացած  
 նեղութիւններից ու վնասներից աչք բաց անել, երբ էլի  
 նոր թշուառութեանց հանդիպեցաւ: Եւստով Անգլիա-  
 յում պատերազմ հրատարակեցին եւ Ստեփենասօսը, փի-  
 ճակի ենթարկուելով, ընկաւ զինուորների շարքը: Իսկ  
 էր խղճուկի գրութիւնը, չէր ուզում թողնել իր ծնող-  
 ներին, իր փոքրիկ որդուն, ակաստում էր նոյնպէս հե-  
 ուանալ իր պարապմունքից, զրկուել ուսումից: Եւ նա  
 ժողովեց իր ունեցած բոլոր փողերը, վարձեց իր տեղ  
 մէկ ուրիշ զինուոր եւ ինքը նորից սկսեց անգագար աշ-  
 խատել: Առաւօտից մինչեւ եկեկոյ նա աշխատում էր



ածխահանքում եւ Երեկոյեան, դարձած չարչարուած գաւ-  
 լիւ էր տուն եւ սկսում էր նորոգել կտորած ժամացոյց-  
 ներ, կամ թէ աչ՝ մի քորիչ գործով էր զբաղվում։  
 Գէորգ Ստեֆենսօնին գլխաւոր չարչարանքը եւ Տոգացո-  
 ղու թիւնը այն էր, որ մի կերպ կարողանայ շատացնել  
 իր ստացած արդիւնքը եւ ապագայ թէ թէ ծնողների  
 կեանքը, թէ իր որդու ապագայ ուսումը։ Բայց շուտով  
 պատահեցաւ մի այնպիսի դէպք, որ մոռեց Ստեֆենսօ-  
 նին եւ փող եւ նշանաւոր պաշտօն։ Ստեֆենսօնի ճնշուած  
 վայրից քիչ հեռու գտանուող մի անխահանքում փորած  
 էր մի մեծ քրտի, որի մէջ հաւաքվում էին անխահանքի  
 ստորերկրեայ բոլոր ցրերը եւ այնտեղից մեքենայով շա-  
 բունակ դուրս էր մղվում այդ ջուրը։ Մեքենան, սերեւի  
 մի քիչ որ պատճառաւ, զբաղարել էր գարծելուց։ Ած-  
 խահանքում մտաւ այդ մեքենայի տները ամբողջ մի տա-  
 րի չարչարուեցան եւ չկարողացան շարժել մեքենան։  
 Կանչեցին ուրիշ տեղերից գիտնական մեքենագործներ  
 եւ նորա էլ ոչինչ չկարողացան անել։ Մեքենան չուար-  
 նում եւ վերջում էր բայց գործել չէր կարողանում, իսկ  
 քրտում հետզհետեւ բարձրանում էր ջուրը եւ անխահան-  
 քի մեծ փոսանդ էր սկսում լինել։ Եւ բոլորովին որմ  
 Ստեֆենսօնը մի քանի անգամ հարցնում էր այն-  
 տեղի բանորհներին. « Եւ մի քիչ ինչ առաջ չարչարուեցաւ նոր  
 մտաւ. Ինչպէս է գնում ձեր այնպիսի անքրտի գլխի միտ  
 յում? » Սյնպէս որ շուտով ջուրը մեզ կը խեղդէ, Եւ պա-  
 տասխանում էին շարունակ բանորհները։ Գոյի զի միջմ  
 ամ Սյս բանը խոր մտածութիւն պատճառեց Ստեֆեն-  
 սօնին եւ նա, հէնց որ մի ազատ ժամանակ էր գտնուեմ,  
 իսկոյն գնում էր տեսնելու մեքենան։ Մի անգամ նորն  
 բարեկամներից մէկը հարցրեց. « Ինչ բոս առ մ յիտաս

մացո՞ւ Իր չէս կարող արդեօք նորոգել այդ մեքենան։  
 — Եթէ ինչ թողնեն, եւ մի շաբաթից յետոյ բոլոր  
 այն ջուրը մեքենայով կը բարձրացնեն, պատասխանեց  
 Ստեֆենսօն։ Իսկոյն զմիջոցը իմաստօրէմ Նեյս  
 իով Սյս խօսքերը շուտով հասցրին գործարանի տիրոջը  
 եւ նա, գիտենալով, թէ մեքենան վերջնականապէս վը-  
 չացել է, որ այնպէս չէ կարելի նորոգել, կանչեց իր մեծ  
 Ստեֆենսօնին։ « Իր զի — զգնա՞նք այդ զի յիտասայ  
 ձմարիտ է, որ դուք յանձնառու եք լինում մի  
 շաբաթուայ մէջ նորոգել մեքենան եւ անխահանքի բո-  
 լոր ջուրը վեր հանել, հարցրեց նա Ստեֆենսօնին։ Եւ  
 իրա — Սյս, ձմարիտ է, պատասխանեց Ստեֆենսօն։  
 ամ Ն. Ուրեմն, շուտով սկսեցէք գործը, որովհետեւ  
 արդէն ջուրը սանսիկ բարձրացել է եւ կարող է ամեն  
 բան հեղեղել։ Եթէ որ գութ կը յարողցնէք այդ գործը,  
 որից հրաժարուեցան բոլոր գիտնական մեքենագործ-  
 ները, այն ժամանակ դուք ոչ միայն կանոնադրապէս կը  
 վարձատրուիք, այլեւ նշանաւոր անուն կը ժառանգէք  
 այստեղ։ Եւ զայի մի Ն. տոյի իւր յիտասս զգրաք  
 — Եւ Սյգ խօսակցութիւնից յետոյ, մեքենան շուտով յան-  
 նեցին Ստեֆենսօնին, թոյլ տալով նորոնս վերցնել իր  
 մեծ ուղածի չափ ծգնականներ, եւ Ստեֆենսօն, առանց  
 ժամանակ կորցնելու, սկսեց աշխատանքը։ Զորս օր նա  
 զննում էր մեքենան, մաքրում, իւր քսում եւ սրում էր  
 նորա մասերը։ Հինգերորդ օրը կարողացաւ շարժել նոր  
 րան եւ միւս օրը կատարեալ յաջողութեամբ, անխահան-  
 քում ժողովուած ջուրը մեքենայով քաշեց դէպի վեր։  
 Ածխահանքը բոլորովին չորացաւ եւ բանորհները իջան  
 այնտեղ աշխատելու։ Ի հարկէ ամեն մարդ ուրախացաւ  
 այդ բանի վրայ։ Աշխատութեան փոխարէն Ստեֆենսօնին



տուեցին 65 ր. իսկ մի քիչ ժամանակից յետոյ՝ նորան  
 տուեցին մի լաւ ձի՝ անխաճանքի մէջ գնալ — գալու հա-  
 մար։ Սխառարս ձեռնարկողաց ցլ իրամեցմի ցրոց մի  
 Սյժմ Ստեփենասոսի դրուժիւնը բարոյութիւն փոխուեմ  
 ցաւ յնա յունէր մի գեղեցիկ լանակ զինքրիկ այգիով,  
 ուրիկը մեծ էր, ամենքը սիրում էւ գիտնական մարդ  
 էին համարում նորան։ Սյժմ նա կարող էր յլերջապէս  
 կատարել իր սրտի բաղձանքը — իր որդի Ռօքերտին ու  
 դարկել մի լաւ ստամարան։ Եւ իր յայտնաւ  
 Սակայն, չնայելով այս բարոյին, Ստեփենասոսը բար-  
 ձեալ շարունակում էր ուրանել։ Նորա որդին ուղարկում  
 էր իր հօրը զանազան գրքեր եւ նա կարդում էր այդ  
 գրքերը։ Իսկ զորանից այդ ժամանակամիջոցում նա  
 կարողացաւ հնարել զսնազան գործիքներ, որ հանքերում  
 աշխատող բանւորների դրուժիւնը հեշտացնելու նպա-  
 տակաւ ամբողջ մայամոյս ցոյց մարմողաեաց ընդ  
 ցլ Առաջ անխաճանքում շատ շատ պատահում էին  
 գաղերի ճայժիւններ, այսինքն անխաճանքում ժողովուած  
 գաղերը սաստիկ ոյժով միսնում էին իրար հետ, երբ  
 այնտեղ տանում էին որեւիցէ կրակ, եւ այդպիսի ճայ-  
 թումը մեծամեծ վնասներ էր տալիս բանւորներին։  
 Ստեփենասոս հնարեց մի այնպիսի լամպ, որի կրակը չբ-  
 ջանատած էր երկաթէ ցանցով եւ այդ լամպը կարելի  
 էր վառել անխաճանքում, առանց սպասելու, որ ճայ-  
 թիւն պատահի։ Բայց զայս ցոյց իրոց մեջ չգրծանաւ այս  
 նա հնարեց էլի ուրիշ զանազան գործիքներ եւ  
 վերջապէս, մտածեց շինել շոքեկաւք։ Մինչեւ այդ ժա-  
 մանակ թէ մարդոց ճանապարհորդութեան եւ թէ ալ-  
 րանքներ տեղափոխելու համար գործ էին դնում ձիու  
 կամ ուրիշ կենդանիների ոյժը։ Զիով մարդիկ հազարա-

3787

ւոր մղոն ճանապարհ էին գնում։ Եւ յայտնի է թէ որ-  
 քան դժուար է մարդու համար, ամեն տեսակ եղանա-  
 կում ճանապարհ գնալ ձիով, կամ սայլով։ Սնիւները  
 փորում են ճանապարհի վրայ խորը ակոսներ, որոնք ա-  
 լելի մեծանում են անձրեւ ժամանակ, ձիերը սպասում  
 են իրանց ոյժը, կառապանները չարչարում են, ճանապար-  
 հորդը, կամ աղբանքը դարձեալ չի համում ժամանա-  
 կին իր տեղը։ Թէեւ շատ տեղերում շինում են խճուղի-  
 ներ, սակայն այդ էլ յարմար չէ, որովհետեւ խճուղի  
 շատով փչանում, վնասում է եւ հարկաւոր է նորան  
 յաճախ հորոգել։ Փորձ էին անում մինչեւ անգամ ճա-  
 նապարհների վրայ շինել երկաթէ, կամ փայտէ ձողեր  
 (րէյններ), անիւների համար, այդ էլ չէր օգնում։ Ըն-  
 դերը շուտ-շուտ փչանում էին եւ ճանապարհորդութիւնը  
 էլի դժուարանում էր։ Եւ յմերայձոց ցլ մամայեւ ողմաճ  
 Առաւել թանկ էր նստում քարածուխի տեղափո-  
 խելը։ Այս դժուարութեանց պատճառներու համար,  
 շատ խելացի մարդիկ աշխատում էին հնարել մի այն-  
 պիսի մեքենայ, որ կարողանար տանել զանազան պար-  
 ղանքներ, առանց ձիերի օգնութեան։ Մի մարդու յա-  
 ջողուեց հնարել այդպիսի մեքենայ, որ իր ետեւից տա-  
 նում էր մի քանի կառքեր, բայց ախար, որ մեքենան  
 շատ ծանր էր շարժում եւ նորա տուած օգուտը շատ  
 քիչ էր։ Գէորդ Ստեփենասոսը լսել եւ կարգացել էր այդ  
 բոլոր մեքենաների մասին եւ, որովհետեւ ինքն էլ այժմ  
 փորձառու մեքենագործ էր, ուստի նա եւս մտածեց  
 շինել մի շոքեկաւք, այսինքն մի այնպիսի մեքենայ, որ  
 շոքի օգնութեամբ կարողանար արագ շարժուիլ եւ իր  
 ետեւից տանել ահագին ծանրութիւն։ Եւ յայտնի է, որ ջուրը,  
 եւ այնպէս ժամանակ, սկսում





է արագութեամբ գործընթացի եւ այդ գործընթացին այն-  
քան մեծ ոյժ ունի, որ եթէ ամանի բերանը ծածկենք,  
շուտով գործընթացն կը սաստկանայ եւ ներքին ճնշումից  
ամանի կախարհը կը շարժուի եւ կը բարձրանայ վրայից:  
Գործընթացն ունի մի յատկութիւն, որ սաստիկ ոյժով լայ-  
նանում է եւ եթէ նորան արգելք պատահի, չթողնի  
նորան լայնանալ ու տարածուել, այն ժամանակ՝ պահ-  
գին ոյժով նա սկսում է ճնշել իր դէմ գտանուող ար-  
գելքին: Եթէ ամանի մէջ շարունակ ջուրը տաքանայ ու  
եռայ, իսկ ամանի բերանը ամուր փակուած լինի, այն  
ժամանակ՝ հետզհետէ ներքին ճնշումը սաստկանալով՝  
անպատճառ կը արտփայտէ ամանը եւ գործընթացն դուրս  
կը գայ միջից: Սյուրան մեծ է գործընթացի զօրութիւնը: Խե-  
ղացի գործադրութեամբ՝ կարելի է նորա ոյժով ասագին  
ծանրութիւններ բարձրացնել եւ շարժել վանազան ա-  
ռարկաներ: Հիմնուելով գործընթացի այս յատկութեան վրայ  
Ստեփենսօն մտածեց շինել մի կաթնայ, որի մէջ վա-  
ռարանով տաքանար ջուրը եւ սառցայտ գործընթացի կա-  
րողանար շարժել յարմարեցրած մեքենայի անիւր: Եւստ  
փող էր հարկանոր Ստեփենսօնին, որ կարողանար շինել  
այդ մեքենան, սակայն, բարեբաղտաբար, օգնութիւնը  
չուտ հասաւ նորան: Աճխայհանքի գործարանատէրը ա-  
ռաջարկեց նորան փող, որ նա շինէ այդ մեքենան եւ  
բացի դորանից, մտացաւ նոյնպէս ընծայ: Եւստ շինեց  
Ստեփենսօնը, ի հարկէ, շատ ուրախացաւ այդ բա-  
նին: Նա վարձեց բանուորներ եւ իսկոյն սկսեց գործը:  
Սակայն քիչ աշխատածք եւ հոգացողութիւն չպատճա-  
ռեց նորան այդ. նա ստիպուած էր ամեն բան ինքը  
շինել, որովհետեւ այն ժամանակ չկային գործարաններ,  
որ պատրաստէին մեքենայի վանազան մասերը, ինչպէս

որ անում են հիմայ: Սմենաստարակ եւ անհրաժեշտ  
գործիքներն անգամ նա ստիպուած էր ինքը, իր ձեռ-  
քով շինել: Բայց Ստեփենսօնը երբէք չէր յուսահատում  
փոքր հասակից նա ստիպել էր աշխատել մեծ սոսկու-  
նութեամբ ու համբերանքով, ստիպել էր աշխատել թեան  
մէջ յուսալ միակ իր ոյժերի եւ արիութեան վրայ: Ինն  
ամիս աշխատելուց յետոյ՝ արդէն պատրաստել էր նա  
ցանկացած, առաջին շոգեկառքը: Սկզբում այդ մեքե-  
նան, իրաւ, մի քիչ դանդաղ էր շարժվում եւ նորա մէ-  
ջից շոքին դուրս էր գալիս մեծ աղմուկով ու շվիտով,  
բայց այդ ոչինչ մեքենայի այդ թերութիւններն ուղղելը  
աւելի հեշտ էր, քան թէ նորից մի ուրիշը հնարել:  
Ստեփենսօն շատ բաւական էր իր հնարած մեքենայով.  
Նա տեսաւ, որ իր աշխատանքը եւ գիտութիւնը ի վուր  
չկորան, որ այդ գիտութեան տուած հետեւանքները ու-  
ղիղ եւ անսխալ են: Սակայն ոչ ոք դեռ չէր ուշագրու-  
թիւն դարձնում նորա կատարած այդ մեծ գիտի վրայ  
եւ, առաջուկ պէս, շարունակում էին ձիերով տեղա-  
փոխել զանազան ծանրութիւններ: Սիւայն դորանից ինն  
տարի յետոյ, Ստեփենսօն կարողացաւ իրաւունք ստանալ,  
մի փոքրիկ տարածութեան վրայ շինել երկաթէ ճանա-  
պարհ: Իրաւունք ստանալուն պէս, նա մեծ եռանդով  
սկսեց նորոգել իր մեքենայի թերութիւնները: Զրի կաթ-  
նայի մէջից նա անցկացրեց մի խողովակ, որտեղից անց-  
նում էր վառարանի բոցը. ուղղակի սով կաթնայի ջուրը  
աւելի սաստիկ ոյժով էր տաքանում, շոքի առաջանալը  
նոյնպէս արագանում էր եւ մեքենան աւելի ուժեղա-  
նում՝ արագաշարժ էր դառնում: Սիւայն ժամանակ  
չու գունի ձողերը նա փոխարինեց երկաթի ձողերով, ինչ  
որ դնում են եւ հիմայ: Վերջապէս 1825 թուականին,



չարժուեց առաջին շոգեկառքը՝ եւ մարդոց Կահագին բազմութիւնն մեծ հետաքրքրութեամբ նայում եւ զարմանում էր այդ հրաշքով: Գոսմմֆմս ըլլա՞յ յմմէ իոց

Մարդիկ զարմանում եւ հասկանալ չէին կարողանում թէ ինչպէս նոցա այ բերի առաջ, իրականութեամբ կրտսարվում է այն հրաշքը, ինչ որ նոքա միայն հեքիաթների մէջ էին լսել, որ մարդիկ ճանապարհորդում են վառարանի վրայ նստած: Ըսկ այժմ, ոչ թէ հեքիաթի մէջ, այլ իսկուպէս շոգեկառքը բերեց իր ետեւից մի քանի վագօններ, որոնք լցուած էին քարածուխով եւ Ստեֆենսօնը աբախանում էր, որ իր աշխատանքը եւ ռուսներ անօգուտ չանցան:

Առաջ երկաթէ ճանապարհ շինելիս, մտածում էին գլխաւորապէս քարածուխի տեղափոխութեան վրայ, որ Սնգլիայում շատ մեծ գործարանութիւն ունի, որպէս վառելիք՝ թէ գործարաններում եւ թէ մանաւոր տներում, իսկ մարդոց համար շինում էին միայն մէկ վագօն: Բայց մարդիկ շուտով հասկացան թէ որքան հեշտ է ճանապարհորդել երկաթուղով եւ ցանկացողների թիւը այնքան շատացաւ, որ հարկաւոր եղաւ շինել առանձին գնացք ճանապարհորդների համար:

Շուտով առաջուպ տեղում, ուր գիտում էին բարձուխի կտրներ, սկսեցին հաւարուել զանազան կողմերից վաճառականներ, արհեստագործներ, երկաթուղու վրայ ծառայողներ եւ մի քանի տարուց յետոյ, ընդարձակ տարածութեան վրայ հիմնուեցաւ մի ամբողջ փոքրիկ քաղաք:

Չորս տարի յետոյ, ինչ որ շինել էին առաջին երկաթէ ճանապարհը, մտածեցին անցկացնել երկրորդ ճանապարհը — Լիվերպուլից դէպի Մանչեստր քաղաքը: Լի-

ւերպուլ: Անգլիայի շատ հարուստ քաղաքներից մէկն էր որտեղ բերում են մեծ քանակութեամբ ապրանքներ զանազան տեղերից, եւ առաւել բամբակ: Իսկ Մանչեստրը ունի շատ գործարաններ, որոնց մէջ այդ բամբակից շինում են թելեր, չիթ, կտաւ եւ ուրիշ բամբակի գործուածներ: Բայց որովհետեւ այդ երկու քաղաքների մէջ հաղորդակցութիւնը վատ էր, ուստի բամբակը շատ անգամ ուշանում էր ամբողջ մի քանի շաբաթներով եւ գործարանները մեծ վնաս էին ստանում: Թէ բանորների եւ թէ նոյն իսկ տէրերի համար: Անգործութեան ժամանակ հազարաւոր աշխատողներ պարսպ ու թշուառ էին մնում: Այստեսակ անյարմարութեանց վերջ տալու համար՝ վճռեցին այդ ճանապարհի վրայ երկաթուղի անցկացնել եւ այդ գործը յանձնեցին Ստեֆենսօնին, որ ինչպէս յետոյ կը տեսնենք, շատ մեծ դժուարութիւններ պատճառեց նորան: Այն գիւղացիները որ սպրում էին երկաթուղու ճանապարհի վրայ, կարծեցին թէ երկաթուղին կը խլէ նոցա աշխատանքը եւ մեծ կատաղութեամբ սկսեցին ընդդիմանալ Ստեֆենսօնին, խանգարելով շարունակ նորա գործը: Բացի դորանից, նոքա սպառնում էին մինչեւ անգամ սպանել այդ մարդուն՝ այնպէս որ Ստեֆենսօն կարողանում էր միայն գիշերները անցնել ճանապարհի վրայով եւ դիտել նորա զանազան յարմարութիւնները: Աերջապէս ճանապարհի յատակագիծը վերցուած էր, տեղը որոշած եւ կառավարութիւնից շինելու իրաւունքը ստացած: Ստեֆենսօն նշանակուեցաւ գլխաւոր անօրէն այդ գործում եւ իսկոյն սկսեց աշխատանքը՝ ճնայելով որ այստեղ էլ կային մի քանի արգելքներ: Գնապարհի մեծ մասը անցնելու էր ճահիճների վրայով, որ չարիազանց գժուար էր չորացնել եւ ամրացնել:



Ստեֆենսոն, հնարեց մի տեսակ փայտեայ լաստեր եւ նոցանով ծածկեց բոլոր ուղին, լաստերի վրայ լցրեց չոր հող, բաւական հաստ շերտով, եւ այդ հողի վրայ ամբարացրեց երկաթուղու ձողերը: Այդքան հոգսերից յետոյ ամեն բան յաջողեցաւ, — ճահիճների վրայից անցկացրած ուղին ամբողջ եւ հաստատուն էր:

— Իսկ Բայց հիմայ դուրս եկան Ստեֆենսոնի նախանձող թշնամիները եւ սկսեցին ապացուցանել նորա հնարած երկաթուղին իսկապէս մի անպէտք բան է, որովհետեւ նա չի կարող գնալ քամու հակառակ եւ գնալիս էլ շատ հանդարտ կը գնայ: Նոցանից իրաքանչիւրը մի բանով աշխատում էր ցոյց տալ շոգեկառքի այս կամ այն թեթեւները: Այնժամանակ ճանապարհի ընդհանուր տեսքէնը, յանկարով վերջ տալ այդ վիճաբանութիւններին, յայտնեց ամենքին, որ իրաքանչիւր մտրդ կարող է ներկայացնել իր հնարած շոգեկառքը բոլոր ստանձին պարագաներով եւ, իբրեւ մրցանակ, նշանակեց երեք հազար մանէթ այն շոգեկառքին, որ մի ժամուայ մէջ կը գնայ 20 վերստ ճանապարհ: Գորս եկան հինգ հոգի, որոնք ցանկանում էին իրանց շոգեկառքերով մրցել Ստեֆենսոնի հետ: Ստեֆենսոն կրկնակի զօրութեամբ սկսեց նորոգել իր մեքենան: Այստեղ նորան օգնում էր եւ իր որդին, որ ամբողջ վերջացրել էր ուսումը եւ ստացել էր գերազանց մեքենագործի ակադեմի: Առաջուայ կաթսան, որ մէկ խոզովակ ունէր, նա փոխարինեց մի նոր կաթսայով, որի միջից անց էին կացրած շատ խողով կներ: Այդ խողովակների միջով անցնում էր վառարանի բոցը եւ մեծ արագութեամբ տաքացնելով կաթսայի ջուրը, առաջ էր բերում շատ գալորչի եւ գորանից շոգեկառքը ստանում էր ահագին ոյժ: Մրցելու օրը

հասաւ եւ փորձը ցոյց տուեց, որ Ստեֆենսոնի շոգեկառքը ամենից լաւն էր. նա ոչ թէ քան, այլ ամբողջ վաթսուն վերստ էր գնում մի ժամուայ մէջ: Տեսնելով այդ, նորա թշնամիները պէտք է պիտանայ խոստովանէին իրանց թուլութիւնը, իսկ որիշները գովաբանում եւ շնորհաւորում էին Ստեֆենսոնին:

Սորանից յետոյ Ստեֆենսոն սկսեց աշխատել վագոնների յարմարեցնելու վրայ, հնարեց մեքենան կանգնացելու եւ նորա շարժողութիւնը մեղմացնելու միջոցներ, անիւները իւղելու գործիքներ եւ այլն:

— Ի վերապուկեան երկաթուղին շինելուց յետոյ, Սսկսեցին շինել ուրիշ տեղերում, ամբողջ մի քանի հարիւր կամ հազար վերստ երկարութեամբ: Եւ այդ բոլոր ճանապարհների շինութեան մէջ մասնակցում էր միեւնոյն բանուր Ստեֆենսոնը թէ օգտուէտ խորհրդներով եւ թէ գործով: Ստացրաւ մ ռուսոցա՞ ղցոյի մ ծնն իկր

Ուստատանում նոյնպէս կան այժմ շատ երկաթուղիներ: Առաջին երկաթէ ճանապարհը շինեցին Ռուսաստանում Նիկողայոս կայսեր ժամանակ՝ Մոսկուայից մինչեւ Պետերբուրգ: Այդ ճանապարհը կոչվում է Նիկողայոսեան երկաթուղի:

Իր օգտուէտ գործունէութեան համար, Ստեֆենսոնը ոչ միայն Անգլիայում, այլ եւ շատ ուրիշ երկրներում, արժանացաւ մեծ յարգանաց ու պատուի: Զանազան տէրութիւններից նորան ուղարկում էին պատուաւոր շքանշաններ եւ թանկագին ընծաներ: Այսպէսով նա, շնորհիւ միայն իր խելքի եւ աշխատասիրութեան, կարողացաւ շատ հարստանալ եւ պատմութեան մէջ անմահ անուն վաստակեց:

Որովհետեւ փոքր հասակից նա սովորել էր ամեն



տեսակ ներդրութիւնների, այն որատնաւա՛հ հարստութեան  
 ժամանակ էլ, նա երբէք չէր ուզում ապրել այնպէս,  
 ինչպէս որ ապրում են երեւելի հարուստ աղաները: Մինչեւ  
 իր կեանքի վերջը նա շարունակ աշխատում էր եւ  
 հանգստութեան փոխարէն, ծաղիկների եւ թռչունների  
 հետ էր զբաղվում: Բացի դորանից, նա միշտ օգնում  
 էր խեղճերին, հիմնում էր ուսումնարաններ, բաց էր  
 անում հասարակական գրադարաններ, որանկից ամեն  
 մարդ ձրիապէս կարող էր գիրք վերցնել կարդալու հա-  
 մար:

Ստեփենասն մեռաւ 1848 թուին, այսինքն մեզա-  
 նից քառասուն տարի առաջ, բայց մահտանից յետոյ էլ  
 նորան ոչ ոք չմոռացաւ: Այժմ երկրագնդի զամեն տե-  
 րորում աշխատում են երկաթուղի անցկացնել, նորանով  
 ճանապարհորդում են ամեն հասակի եւ աստիճանի մար-  
 դիկ. մեծ եւ փոքր, հարուստ եւ աղքատ: Ամեն ոք,  
 ճանապարհորդելիս, թող յիշէ այն աշխատասէր բանու-  
 րին, որի շնորհիւ մենք այժմ հանգիստ սենեակների  
 մէջ նստած, ահագին ճանապարհներ ենք գնում:





ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0075352



